

משפט הייחוד בלשון רמב"ן בפירושו לבראשית

אליאור בביאן

מבוא

א. משפט הייחוד

הייחוד (או **אקסטרפוזיציה**) הוא מבנה תחבירי שבו חלק מן המשפט מבודד מחוצה לו – לפניו או אחריו¹ – ומאזכר באמצעי לשוני כלשהו במשפט עצמו, החוזר אל החלק המבודד ורומז עליו.² המשפט **ירושלים הרים סביב לה**, למשל, הוא משפט ייחוד: האיבר **ירושלים** מצוי מחוץ למשפט **הרים סביב לה**, וצירוף היחס **לה** חוזר אליו ומאזכר אותו. האיבר המבודד נקרא "חלק ייחוד", ומכיוון שתבניתו הבסיסית של משפט הייחוד שמנית,³ מעמדו של חלק הייחוד במשפט שממנו הוא מבודד יהיה בדרך כלל מעמד של נושא, מושא או לוואי, דהיינו עמדות תחביריות שמעמדן שמני;⁴ אם כי אפשר גם שחלק הייחוד יהיה נשוא המשפט.⁵ האזכור של חלק הייחוד במשפט הממשיך עשוי להתבצע באמצעות כינוי גוף, באמצעות חזרה לקסיקלית או באמצעות רכיב לקסיקלי נרדף בהקשר.⁶ בידודו של חלק הייחוד מן המשפט מושג בדיבור באמצעות הנגנה והטעמה שלו,⁷ ובכתיבה באמצעות קו מפריד או פסיק בינו ובין המשפט הממשיך⁸ או באמצעות שינוי סדר המילים במשפט

1. ראו יספרסן, 1956, עמ' 357; בוסמן, 1996, עמ' 160; קריסטל, 2008, עמ' 182.

2. ראו בר, תשנ"ז, עמ' 297.

3. התבנית השמנית של משפט הייחוד באה לידי ביטוי בחלוקה שלו לשני איברים מקבילים וביכולתו של המשפט השמני לשמש משפט ייחוד ללא מודיפיקציות כלשהן. למשל, המשפט "השולחן גבוה" יכול להיחשב משפט שמני שנושאו הוא "השולחן" ונשואו – "גבוה", או משפט ייחוד שבו חלק הייחוד הוא "השולחן", ו"גבוה" משמש בו משפט ממשיך.

4. כלומר תפקידים תחביריים שחלק הדיבר המממש אותם יהיה על פי רוב צירוף שמני. ראו בר, תשנ"ז, עמ' 299.

5. אורן, תשכ"ט, עמ' 139; גולדנברג, תשמ"ה, עמ' 328; בר, תשנ"ז, עמ' 321-322.

6. נץ וכוזר, 2007, עמ' 309; בר, תשנ"ז, עמ' 301.

7. אזר, תשמ"ג, עמ' 264.

8. רינג, 1990; אם כי אין הקו המפריד או הפסיק הכרחיים.

הממשיך.⁹ משפט הייחוד, בהיותו מבנה ממוקד,¹⁰ הוא מקרה פרטי של טופיקליזציה,¹¹ כלומר של מיקוד אחד מאיברי המשפט באמצעות הקדמתו והצבתו שלא במקומו הטבעי לשם הדגשה או לשם מטרת אחרת.

לשאלת טיבו של משפט הייחוד בעברית נדרשו רבים, והדעות בה חלוקות. ברוקלמן,¹² פרץ,¹³ בלאו,¹⁴ יואלי¹⁵ ונהיר¹⁶ רואים בו משפט פשוט בעל חלק ייחוד שתפקידו נגזר מתפקיד הרכיב המאזכר אותו בגוף המשפט, ואילו גניוס,¹⁷ דרייור,¹⁸ בראפמן,¹⁹ אורנן²⁰ ואזר²¹ מחשיבים אותו משפט מורכב, שבו חלק הייחוד הוא הנושא, והנושא מורכב ממשפט שלם שהוא המשפט הממשיך. שיטה אחרת מציעה לראות במשפט ייחוד טיפוס עצמאי בעל חלק ייחוד שבו נוצרים נושא ונושא חדשים באמצעות חלוקת המבע הלשוני לשניים.²² יש יתרון מסוים בניתוח משפט הייחוד כמשפט מורכב, מאחר שניתוח כזה הולם את מבנה העומק של המשפט ומייצג באופן שקוף את הנושא והנושא הפסיכולוגיים שלו (במינוח אחר: comment'1 topic, נתון וחיידוש, תמה וְרמה, נושא תוכן ונושא תוכן).²³ במשפט **החכם עיניו בראשו**, למשל, **החכם** הוא הנושא הפסיכולוגי, ובו מתמקד המשפט מבחינת התוכן. ניתוח של חלק הייחוד כנושא (כלומר ניתוח מבנה העומק של המשפט כך: **החכם הוא אשר עיניו בראשו**) משקף את התפקיד הלוגי שלו, ואילו ניתוח המשפט כמשפט פשוט יזהה את חלק הייחוד כלוואי ואת **עיניו** כנושא, ויחמיץ את תפקידם במבנה העומק. גם בשאלת היווצרותו של משפט הייחוד הדעות חלוקות. יש הרואים בו משפט ראשוני,²⁴ אולם לרוב הדעות מדובר במשפט תנייני, כלומר בטרנספורמציה של משפט

9. בר, תשנ"ז, עמ' 299.

10. כלומר משפט בעל סדר מילים מסומן, בעיקר לשם הדגשת האיבר התחבירי שנעקר ממקומו הטבעי אל מקום אחר בו.

11. בר, תשנ"ז, עמ' 298; מרגולין, תשע"ה, עמ' 67. המונח "טופיקליזציה" מתייחס לתהליך המתואר כאן, שתוצאתו היא יצירה של מבנה ממוקד.

12. ברוקלמן, 1956, עמ' 121.

13. פרץ, תשכ"א, עמ' 73.

14. בלאו, תשכ"ו, עמ' 160.

15. יואלי, תשל"ג, עמ' 87.

16. נהיר, תשל"ב, עמ' 31.

17. גניוס, 1910, עמ' 450.

18. דרייור, 1998, עמ' 264.

19. בראפמן תש"ד, עמ' 181.

20. אורנן, תשכ"ט, עמ' 138.

21. אזר, תשל"ז, עמ' 80.

22. אגמון פרוכטמן, תשמ"א, עמ' 48.

23. השוו: בלאו, תשי"ח, עמ' 74; צדקה תש"ם, עמ' 227-229; אזר, תשל"ז, עמ' 80-81; אורנן, תשכ"ט, עמ' 142.

24. שורצולד, תשל"ו, 321-324.

חיווי רגיל,²⁵ מה שהופך את משפט הייחוד למשפט מסומן, דהיינו שיש סיבות ייחודיות לשימוש בו. ואכן, שני שימושים מרכזיים נודעו למשפט הייחוד: פישוטו של המשפט,²⁶ כלומר יצירת משפט קל להבנה ומדויק יותר, והבלטתו והדגשתו של הנושא הפסיכולוגי²⁷ או של החידוש במשפט.²⁸ אפשר להדגים את פישוטו של המשפט באמצעות מבנה זה בדוגמה של פרץ:²⁹ המשפט **כל הבוכה בלילה קולו נשמע** קל להבנה ופשוט מן המשפט **קולו של כל הבוכה בלילה נשמע** מפני שבמשפט הראשון, הבנוי בדרך של ייחוד, הנושא והנושא קרובים זה לזה, ואין הם מופרדים באמצעות לוואי ארוך כמו במשפט השני. גם הדגשת הנושא הפסיכולוגי באה לידי ביטוי במשפט זה: מבחינה רעיונית, נושא המשפט אינו "קולו של כל הבוכה בלילה" כי אם "כל הבוכה בלילה", ואיבר זה מובלט ומודג במשפט מכוח הצבתו בראש מבנה הייחוד.

כן נעשו ניסיונות לגבש התניות, בעיקר תחביריות, להופעתו של משפט ייחוד.³⁰ הוצע למשל שמבנה ייחוד מופיע כאשר שם העצם שבחלק הייחוד מורכב מלוואים ומפסקיות או שהוא ארוך ומורכב מארבע מילים או יותר, וכן כאשר המשפט הממשיך הוא בעל תוכן מודלי או משפט קיום. בספרות המחקר על הלשון המשוערבת³¹ זוהה מבנה הייחוד כאמצעי להדגשת הנושא, וצוין כי השימוש בו בלשון זו שכיח למדי, בין השאר בהשפעת הערבית. במאמר זה אבקש להצביע על התניות ממגוון היבטים לשוניים לשימוש במשפט ייחוד בלשון רמב"ן בפירושו לבראשית.

ב. לשון רמב"ן

לשוננו של רמב"ן בפירושו לתורה תוארה בספרות המחקר לרוב בכלליות ולא בשיטתיות. החוקרים התייחסו בעיקר לשיבוץ המקראי המאפיין את לשונו של רמב"ן, דהיינו לשילוב שברי פסוקים ומליצות מן המקרא שרמב"ן משלב בכתיבתו,³² בין השאר לשם הבעת מסרים פרשניים ורמזים סמויים. שילוב הסגנון המקראי משפיע גם על מבנים תחביריים בלשונו של רמב"ן, כפי שיובהר במאמר זה. נוסף על תופעת השיבוץ המקראי, שהיבטיה הלשוניים נוגעים גם בתכונות ספרותיות, נחקרה לשונו של רמב"ן בכמה היבטים לשוניים

25. אורן, תשכ"ט, עמ' 142; רבין, תשל"א, עמ' 17; אזור, תשל"ז, עמ' 80; קיין ושיפלין, 1976, עמ' 240.

26. דריוור, 1998, עמ' 264-270; סגל תרצ"ו, עמ' 213; פרץ, תשכ"א, עמ' 270.

27. בלאו, תשי"ח, עמ' 74; צדקה, תש"ם, עמ' 227-229.

28. אזור, תשנ"ג, עמ' 78.

29. פרץ, תשכ"א, עמ' 270.

30. אילני, תשנ"ט; אורן, תשמ"ו, עמ' 40 ואילך.

31. גושן-גוטשטיין, תשס"ו, עמ' 209.

32. מלמד, תשל"ח, עמ' 984; חזן, תשנ"ט, עמ' 163.

טהורים מתחום התחביר והצורות.³³ עוד נמצא במחקר קודם כי בלשון רמב"ן יש מאפיינים של הלשון המשוערבת, כגון צורות ריבוי על דרך הערבית ושימוש במיליות יחס כפי הנהוג בערבית.³⁴

ג. שיטת המחקר

מחקר זה מבוסס על בדיקה של משפטי הייחוד בלשון של רמב"ן בפירושו לבראשית, פרקים א-ל, על פי נוסח מהדורת שעוועל, ועל בחינה של ההתניות הדקדוקיות והטקסטואליות שבהן הם משמשים.³⁵

לפי אזר³⁶ משפט צריך למלא שלושה תנאים כדי להיחשב משפט ייחוד: עליו להיות מחולק לשניים מבחינת האינטונציה, חלק הייחוד שלו חייב להיות צירוף שמני או צירוף יחס, ועליו להכיל במשפט הממשיך יסוד המאזכר את חלק הייחוד, אם באמצעות מימוש במבנה השטח ואם במבנה העומק.³⁷ בהיעדר אינטונציה וסימני פיסוק (שאף הם אינם מחויבי המציאות במשפטי ייחוד, אפילו בטקסטים מודרניים), את משפטי הייחוד בכתיבתו של רמב"ן אפשר לזהות באמצעות הכינוי המוסב בתוך המשפט המאזכר את חלק הייחוד שעומד מחוצה לו. אשר לחלק הדיבר הנמצא בעמדת חלק הייחוד – בעניין זה אני נסמך על אורנן³⁸ ועל גולדנברג,³⁹ שסוברים כי גם חלקי משפט שאינם צירופים שמניים יכולים לבוא בעמדה זו. אולם קריטריונים אלו אינם מספיקים, משום שבאופן תאורטי, גם משפטים כמו **הילד קרא את הספר** עשויים להתפרש כמשפטי ייחוד (**הילד – קרא את הספר**), ועם זאת ברור שלמעשה לא כל משפט ייחשב כזה. בבואנו לחקור את המבנה המדובר בלשון רמב"ן עלינו אפוא להגדיר מה ייחשב משפט ייחוד ומה לא ייחשב משפט ייחוד.

לצורך המחקר הנוכחי, רק משפטים שאי אפשר לנתחם בשום דרך תחבירית חוץ מן הייחוד נחשבו משפטי ייחוד ונכללו בבדיקה. הגדרה זו מוציאה מן הכלל משפטים שבהם חלק הייחוד לכאורה הוא נושאו של משפט שמני ומאזכר באמצעות כינוי גוף המוסב אליו, כמו **האיש הזה הוא אשם**. משפט כזה יכול להיתפס כמשפט פשוט, שכינוי הגוף ה"מוסב" בו אינו אלא אוגד. כינוי הגוף יכול לבוא גם בסוף המשפט (**האיש הזה**

33. בביאן, תשע"ט.

34. חזן, תשנ"ט, עמ' 171.

35. שעוועל, 1962.

36. אזר, תשמ"ג, עמ' 264-265.

37. למשל החלקים שבסוגריים במשפט דלהלן, המצויים במבנה העומק של המשפט ואינם חייבים להתממש בו בפועל: "הבית שנשרף – לא נשאר (ממנו, בו) כלום".

38. אורנן, תשכ"ט, עמ' 139.

39. גולדנברג, תשמ"ה, עמ' 328.

אשם הוא) וגם אז, אף שמקובל לראות בו כינוי מוסב במשפט ייחוד,⁴⁰ אפשר לפרש אותו כאוגד לפי גישות מסוימות.⁴¹

עוד מוחרגים מן הבדיקה במחקר זה משפטים ממוקדים שנוצרו כתוצאה מטופיקליזציה באופן שעדיין מאפשר לפרש אותם כמשפטים פשוטים, אלא שהסדר בהם מסומן, למשל: **הילד אתמול היה כאן**. אפשר לכאורה לראות במשפטים אלו משפטי ייחוד, בכינוי הטמון בפועל שבהם כינוי מוסב ובסדר המילים המסומן שבהם ביטוי לבידודו של חלק הייחוד, אולם גם אפשרות המשפט הפשוט בעל סדר מסומן כתוצאה מטופיקליזציה, מה שמכונה **משפט ממוקד**, עומדת בעינה.⁴² לעומת זאת משפטים כמו **הילד ראיתי אותו אתמול והילד הזה עיני כחולות**, שהכינוי המוסב שבהם משמש מושא ולוואי בהתאמה, אי אפשר לנתחם אלא כמשפטי ייחוד, והם נכללו בקורפוס המחקר. כמו כן נכללו בו משפטים שבהם כינוי הגוף ה"מוסב" כביכול מקדים משפט פועלי, כדוגמת **הדם הוא יחניף את הארץ**, שהם משפטי ייחוד מובהקים, שכן בהיות המשפט משפט פועלי, כינוי הגוף שבהם אינו יכול להתפרש כאוגד ואין לו אלא לשמש כינוי מוסב המאזכר את חלק הייחוד.

הממצאים

בכל הפירוש של רמב"ן לשלושים הפרקים הראשונים בספר בראשית נמצאו 51 משפטי ייחוד. מכיוון שאין בידינו אבן בוחן להשוואת תפוצתם אצל רמב"ן לעומת תפוצתם אצל כתבים אחרים מימי הביניים, קשה לקבוע אם משפטי הייחוד נפוצים בלשוננו, אך אפשר להצביע בבירור על נסיבות הופעתם, כלומר אפשר ברוב המקרים להצביע על התניות מוגדרות לשימוש במשפטים כאלה בלשוננו.

תרשים 1 מציג את ההתניות האלה ואת מספר המשפטים שכל התניה יכולה להסביר את השימוש בהם במספרים מוחלטים ובאחוזים.

40. השוו: אזר, תשל"ז, עמ' 83; גולדנברג, תשמ"ה, עמ' 319; דרייוור, 1998, עמ' 268; רובינשטיין, תשכ"ט, עמ' 116; צדקה, תש"ם, עמ' 239.

41. השוו: רוזן, תשכ"ו, עמ' 242.

42. השוו: בירנר וורד, 1998, עמ' 38 ואילך, שדנים בהבדל שבין אקסטרפוזיציה ובין שאר מבני הטופיקליזציה.

תרשים 1: ההתניות לשימוש במשפטי ייחוד בלשון רמב"ן

להלן יוצגו דוגמות לכל קבוצה בליווי דיון במקומות הרלוונטיים (סתם פרק ופסוק מכוונים למראה מקום בפירושו רמב"ן על ספר בראשית). משפטי הייחוד מודגשים באות שמנה, ונוספים בהם קו מפריד (שאינו במקור) להמחשת מבנה הייחוד וסימני פיסוק (שאף הם אינם במקור) למניעת דימשמעות בלשון הפירוש.

א. חלק ייחוד ארוך

כאשר מבקשים לשלב בתוך משפט יחידות שמניות ארוכות, בדרך כלל בעלות ארבע מילים או יותר, טבעי שתבנית העומק של המשפט תתגבש במבנה של ייחוד, והיחידות השמניות יתפסו בו את עמדת חלק הייחוד. מבנה כזה עשוי לפשט את המשפט ולהעניק ליחידות אלו עמדה תחבירית המנותקת מן המשפט ומאוזכרת בו בכינוי מוסב.⁴³ בדוגמות 1-7 חלק הייחוד מורכב מפסוקית לואי זיקה:

43. והשוו לממצאיהן של אילני, 1998 ושל אורון, תשמ"ו, עמ' 40 ואילך.

1. **כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון – בה ימצאו שלש הכחות האלה**, ורק היא יחידה. והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כן (ב, ז).
 2. **כי שתיים נשים, שהאחת אהובה מאד – תקרא השניה שנואה כנגדה**, אבל מדרשים הללו ענין אחד להם (כט, לא).
בדוגמה האחרונה הכינוי המוסב במשפט העיקר המאזכר את חלק הייחוד הארוך אינו בא לידי ביטוי בפועל כי אם בכוח, שכן במשפט "תקרא השניה שנואה כנגדה" ברור מן ההקשר שהכותב מתכוון ל"תקרא השניה מהן שנואה כנגדה". האפשרות שהכינוי המוסב יהיה נוכח רק במבנה העומק ולא במבנה השטח של המשפט (ולכן קיומו יוסק רק מתוך ההקשר) מוכרת גם ממחקרים בעברית בת ימינו.⁴⁴
במקום אחד הזקק הפותח את חלק הייחוד הוא **מה**:
 3. **ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע – יהיה ענינו כי בשונו מן העקידה שב אל באר שבע, ומשם הלך לקבור את שרה** (כג, ב).
- בשני המופעים הבאים חלק הייחוד מורכב מפסוקיות הפותחות בה"א הזיקה + בינוני:
4. **ושם, שנולד קודם המבול, חיה שש מאות, הועיל לו החוזק שנולד בו, והזיק לו האויר שנתקלקל, ובניו הנולדים אחר המבול – נתקצרו ימותם וישבו לארבע מאות**. ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה (ה, ד).
 5. **והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה – סודם נעלה ונשגב** (ג, כב).
- במקרה אחד פסוקית הזיקה המצטרפת לצירוף השמני שבחלק הייחוד היא בלתי מקושרת:
6. **ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר, ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני, וכן תראה בכל יום ויום. והיום הרביעי, נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים – יומו ירמוז באלף הד' (ב, ג).**
יש ששם העצם מורכב מלוואים שאינם פסוקיות, כמו לוואי סומך, לוואי צירוף יחס או תמורה:
 7. **ואין כל זה נכון בעיני כי חזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה – אין בו טעם**. ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות, למה שינה בכאן? (ח, יא).
 8. **ושאר המקומות הנזכרים – לפי חרב הכו אותם, ולא לקחו מערי המלכים רק רכוש סדום ועמורה (יד, כ).**
 9. **יזכיר למצרים תולדותיו**. ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר באחרים כי בבני יפת הזכיר איים, ובבני כוש ארץ שנער ואשור, ובבני כנען הזכיר תחומי ארצם, וכן בבני שם. והיה

44. למשל בר, תשנ"ז, עמ' 301.

זה **כי מצרים, ארץ מושבו – ידוע כי היא נקראת על שמו**, והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים, ושם ארצם גם כן כשמהם (י, יג).

עד כאן נזכרו מקרים שבהם חלק ייחוד המורכב מצירוף שמני אחד, אך נושא המשפט עשוי להתארך גם כאשר חלק הייחוד הוא חלק כולל. שלושת הקטעים הבאים מדגימים זאת, ובכל אחד מהם החלק הכולל מאוזכר במשפט הממשיך באיבר תחבירי אחר – לוואי, נושא ומושא (בהתאמה):

10. **ותרח אביו ואברהם – היה בלבם מן היום ההוא שנצל שילכו אל ארץ כנען** להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך (יא, כח).

11. **והאיש בעל הבית גם האורח – כולם היו חפצים להציל את האיש בפילגשו** כי פילגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו (יט, ח).

12. **ועל דעת המפרשים, המספר בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי ההרים וארבעים יום אחרי כן – הכל ידענו בדרך הנבואה** (ח, ה).

הדוגמות שנמנו עד כה מחזקות את הגישה שנזכרה במבוא בתיאור המחלוקת בדבר סוג משפט הייחוד, הרואה במשפט הייחוד משפט חיווי רגיל בעל חלק ייחוד, שכן אריכותו של חלק הייחוד דווקא היא שגררה בחירה במבנה זה, ולולא היה מורכב מחלק כולל או מלוואי ארוך, היה רמב"ן נוקט כנראה משפט פשוט.

ב. סמיכות עניינים

יש שרמב"ן מצטט פרשנות מסוימת, ולאחר מכן מבקש לומר עליה דבר מה כללי. במקרים כאלו צפוי השימוש במשפטי ייחוד, שבהם העמדה של חלק הייחוד נתפסת על ידי צירוף שמני שמגלם בתוכו את תוכן הדברים, ובכך נוצרת סמיכות עניינים: הפרשנות עצמה צמודה למילה או לצירוף שמבטאים אותה ונמצאים בחלק הייחוד, ובמשפט הממשיך רמב"ן מחדש עליה את חידושו. אומנם תאורטית כל חלק ייחוד יכול להיות מוסבר באמצעות סמיכותו לעניין שקדם לו, אך המיוחד בדוגמות שלהלן הוא שנזכרת בהן פרשנות שאין מקורה בדברי רמב"ן, והיא שנסמכת לחלק הייחוד:

13. **ואמר בכתוב השני בצלם אלהים ברא אתו לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים, וזה, פשט המקרא הזה – מצאתיו לרבי יוסף הקמחי**, והוא הנראה מכל מה שחשבו בו (א, כו).

בדוגמה זו מובא פירוש שרמב"ן מגדיר "פשט המקרא", ומקורו בדברי רבי יוסף קמחי. המילים **פשט המקרא** מגלמות אפוא את הפירוש כולו, והכיניו הכפול זה חוזר אליו ומאזכר אותו. שלוש היחידות השמניות הללו – **זה + פשט המקרא + הזה** – מתלכדות ותופסות את מקומן בעמדת חלק הייחוד.

14. ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי, ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים. **והמדרש הזה – לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים** (ט, ז).

במילים **המדרש הזה** בדוגמה האחרונה רמב"ן מכוון למדרש שהובא בפירוש רש"י המצוטט קודם לכן.

15. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת, והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו, והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובזהב, וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם. ורמז אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ, והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר וכל הבת תחיון, והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ. לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים. **והענין הזה – פרשוהו בבראשית רבה**: רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר: אמר הקב"ה לאברהם: צא וכבוש את הדרך לפני בניך, ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו (יב, י).

ג. ניגוד

אחד היחסים הלוגיים שמושגים באמצעות טופיקליזציה, שכאמור מבנה הייחוד הוא מקרה פרטי שלה, הוא הניגוד.⁴⁵ בלשון רמב"ן מוצאים לא פעם שימוש במבנה של ייחוד כדי לעמת נתון כלשהו עם קודמו או עם נתון העוקב לו. כך בדוגמות הבאות:

16. אבל ענין "ויטע ה' אלהים" להגיד שהיו מטע ה' כי טרם שגזר על הארץ "תדשא הארץ דשא", גזר במקום ההוא שיהיה שם גן, ואמר: 'בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני' כערוגת המטעים, ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר "תדשא הארץ דשא" ו"עץ פרי" והצמיחה בלא סדר. **והנה אילני גן עדן – גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם**, לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם, אין צריכין לעובד וזומר (ב, ח).

בדברי רמב"ן אלה **אילני גן עדן** מונגדים **לשאר מקומות הארץ**, שהצמיחה בהם לא התבצעה לפי חוקיות וסדר, שלא כמו אילני גן עדן, שנגזר בהם לדברי רמב"ן "לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם".

17. ואם כך יהיה פירוש "את כל ירק עשב לאכלה" – "ואת כל ירק עשב לאכלה", ואינו כן. אבל נתן לאדם ולאשתו כל עשב זרע זרע וכל פרי עץ, ולחית הארץ ולעוף השמים נתן כל ירק עשב לא פרי העץ ולא הזרעים, ואין מאכלם יחד כלם בשוה, אך **הבשר – לא הורשו בו עד בני נח**, כדעת רבותינו, והוא פשוטו של מקרא (א, כט).

45. השוו: מושבי, תשס"ז, עמ' 20.

כאן **הבשר**, שבני האדם הותרו לאוכלו רק עד דור בני נח, מונגד לעשבים ולזרעים, שהאדם והחיה הורשו לאוכלם כבר בראשית הבריאה.

18. ודע והבן כי ענין פילגש בגבעה, אף על פי שהוא נדמה לענין הזה, איננו כמוהו לרוע, **כי הרשעים ההם – לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם**, אבל היו שטופי זמה ורצו גם במשכב האיש האורח (יט, ח).

בקטע זה רמב"ן מתייחס למעשה פילגש בגבעה ומשווה אותו לקורותיהם של שלושת המלאכים בסדום. הוא טוען ש"הרשעים ההם", כלומר אנשי בנימין בסיפור פילגש בגבעה, היו גרועים מאנשי סדום. אומנם אנשי סדום אינם מופיעים בקטע הזה במפורש, לפחות לא במשפט הקודם לחלק הייחוד, אך מן ההקשר ברור שהוא משווה בין שני הסיפורים ומנגיד בין הנפשות הפועלות בכל אחד מהם.

19. ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר לקחת אשה לבנו אמר לו: "כי אל ארצי ואל מולדתי תלך", והוא הלך אל ארם נהרים אל עיר נחור, אם כן היא ארצו ומולדתו. ושם נאמר: "אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי", כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו, לא כאשר השתבש רבי אברהם לומר 'אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים', והנה הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך", והנה לו ארצות רבות, **אבל העיקר – כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה** (יב, א).

בפירוש הזה מוצגת דעתו של אבן עזרא בעניין ציווי אברהם לעבדו: "אם לא אל ארצי תלך". רמב"ן מציג את הפירוש האמור ודוחה אותו, ומפנה למה שכתב "בסדר שלפני זה", שהוא הפירוש העיקרי והנכון לדעתו. סדר המילים במשפט נרתם כאן לטובת הבעת יחס הניגוד, לצד השימוש המפורש במילת ניגוד – "אבל". הבעת יחס הניגוד הן באמצעות מבנה הייחוד הן באמצעות מילת חיבור מסוג של ניגוד או ויתור באה לידי ביטוי גם בדוגמות הבאות.

20. ודעת אונקלוס שהיה בנו. וטעם "וילך יצחק אל אבימלך" כי היה בדעתו לרדת מצרימה, והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים. והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל, **אבל אנשי המקום – המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו**, והוא אמר 'אחותי היא' (כו, א).

אנשי גרר מונגדים בפירוש זה לאבימלך, שכן מלך פלשתים לא נגע באברהם ובביתו (אולי הכוונה לאשתו) כלל, ואילו אנשי המקום חקרו את אברהם על אשתו. כינוי הרמז **המה** הוא שמעניק למשפט את מבנה הייחוד, שכן הוא מוסב אחורה ומאזכר את **אנשי המקום**. 21. כי פלג, אשר בימיו נפלגה הארץ, שב לחצי ימיהם למאתים שנה, ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעם שבעים ושמונים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו, **אבל הצדיקים בדורותם – יראת ה' תוסיף בהם ימים** (ה, ד).

תוחלת החיים בעולם העתיק היא שעומדת במוקד עניינו של הפירוש הזה, ורמב"ן מציין שאף ששנות חיי האדם התקצרו בהשוואה לדורות שקדמו, עדיין זכו הצדיקים לאריכות ימים, ותוחלת חייהם מונגדת לתוחלת חיים של פשוטי העם, שאינה אלא "שבעים ושמונים שנה".

22. רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח, "והיו לבשר אחד", הולד נוצר על ידי שניהם, ושם נעשה בשרם אחד – לשון רש"י. ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם. והנכון בעיני **כי הבהמה והחיה – אין להם דבקות בנקבותיהן**, אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם (ב, כד)

הבהמה והחיה, המופיעות בראש משפט הייחוד, מובדלות בפירוש הזה מבני נח, שכן האחרונים נעשים עם נקבותיהם ל"בשר אחד", ואילו החיה והבהמה "אין להם דבקות בנקבותיהן".

23. כתב רש"י: "והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך". ורבי אברהם פירש: "וכבר אמר השם אל אברם לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוה לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם". ואיננו נכון, כי אם היה כן, **היה אברם – עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים**, ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו (יב, א).

בפירוש הזה מוצגים אברהם ואביו תרח משני צידי המתרחס: אברהם נסע מבית אביו במצוות האל, ואילו תרח עשה זאת מרצון חופשי. כאן, שלא כמו בדוגמות הקודמות, מבנה הייחוד המביע את הניגוד בא בחלק הראשון דווקא (אברהם), ולא בשני (תרח אביו). יש לשים לב למיקום הנדיר של הפועל במשפט הזה, הבא בסמוך לחלק הייחוד ולא במשפט הממשיך (הציפייה למשפט מסוג **אברהם – עיקר נסיעתו מבית אביו היה במצוות האלהים** אינה מתממשת). ייתכן שהסיבה לכך היא שחלק הייחוד אינו פותח משפט חדש אלא משמש משפט עיקרי בפסוקית תנאי.

24. אחרי כן צוה שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה. ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם, כי הבאים להנצל ולחיות להם זרע באים מאליהם, אבל **הבאים להקריב עולות – לא גזר שיבאו מעצמם להשחט**, אבל לקחם נח (ו, כ).

בקטע זה ממוינים בעלי החיים שהציל נח מפני המבול לשתי קבוצות: הבאים להינצל ו"לחיות להם זרע" לעומת "הבאים להקריב עולות". מבנה הייחוד ומילת הניגוד **אבל** עושים אגודה אחת להבעת יחס הניגוד בפירוש הזה.

במבוא הזכרה המחלוקת בין החוקרים בסוג התחבירי של משפט הייחוד. בקטגוריה זו נראה לי שניתוח משפט הייחוד כמשפט פשוט מדויק יותר מניתוחו כמשפט מורכב, שהרי גורם הניגוד הוא שכופה את מבנה הייחוד, ובלעדי היה רמב"ן משתמש כנראה במשפט פשוט.

ד. שיבוץ מקראי או השפעה מקראית

לפעמים רמב"ן נוקט משפט ייחוד בהשפעת פסוק, מדרש, פירוש או כל מקור אחר שהוא משבץ בלשונו, וכדי שלא לפגוע במרקם הלשוני של המשפט המקורי, הוא משאיר אותו במבנה של ייחוד כבמקור.

בשתי הדוגמות הבאות מדובר ממש בהעתקת לשון המקרא על קרבה ועל כרעיה, כאשר משפט הייחוד כולו הוא שיבוץ מקראי:

25. להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה **כי האל – הוא צוה, ורוחו – הוא קבצן ברגע אחד** (ז, טו).

שני משפטי הייחוד האלה מקורם בפסוק מישעיהו (לד, טז) "פִּי פִּי הוּא צָוָה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן". את מקומו של הנושא הראשון – **פי** – תופס בלשון רמב"ן שם העצם **האל**.

26. והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ, שנצטווה עליה בתחילה, מפני הרעב – עון אשר חטא, כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה **במקום המשפט – שמה הרשע והחטא** (יב, י).

הבקי בספרות המקרא יבחין מייד שמשפט הייחוד הזה אינו אלא חיקוי של פסוק מקהלת (ג, טז): "מִקוֹם הַמְּשֻׁפָּט שָׁמָּה הִרְשָׁע וּמִקוֹם הַצָּדֵק שָׁמָּה הִרְשָׁע".

במקרים הבאים השיבוץ ניכר רק בחלק ממשפט הייחוד, ועל כן יש בדוגמות הללו כדי להעיד על אופייה של לשון רמב"ן באופן מובהק יותר:

27. שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש, **עירית אשתו של לוט – נכמרו רחמיה על בנותיה** הנשואות בסדום, והביטה לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה (יט, יז).

הפסוק העומד ברקע לשון פירוש זה הוא "וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר בְּנָה הַחַי אֶל הַמְּלֶכֶת כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמֶיהָ עַל בְּנֵהָ" (מלכים א ג, כו). רמב"ן ביקש לחקות את הפסוק המדובר, ואילו היה בוחר במשפט חיווי רגיל, היה פוגע במבנה הלשוני שלו ומוסיף לו לוואים שאינם מופיעים במקור: **ונכמרו רחמיה של עירית אשתו של לוט על בנותיה**. הדרך היחידה להשאיר את לשון הפסוק על תילה, בשינוי מינימלי של הצורה "בנה" ל"בנותיה", היא לשלב אותו כמשפט ממשיך במבנה של ייחוד, ואת נושא המשפט לבדד בחלק ייחוד. מובן שגם העובדה שהנושא (**עירית אשתו של לוט**) מורכב מצירוף שמני ולוואי תמורה תורם לשימוש במבנה של ייחוד (השוו סעיף א).

28. יאמר כי **ארץ הכנר – כולה משקים אותה ברגל מן הירדן** כדרך הנעשה בגן ה', שנאמר בו: 'זנהר יוצא מעדן להשקות את הגן' (יג, י).

בפירוש הזה רמב"ן מבקש לחקות את סדר המרכיבים בפסוק שאותו הוא מפרש (בראשית יג, י): "וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּפַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מַשְׁקָהּ". בפסוק נזכרת קודם כינר הירדן, ובהמשך

כתוב עליה ש"כולה משקה". רמב"ן מפרש את הפסוק לפי סדר מרכיביו – קודם "ארץ הככר" ואחר כך "כולה משקים אותה ברגל מן הירדן".

29. מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו, שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו, אבל **שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו – אין זה כי אם הוע לב** (יט, ח).

המשפט **אין זה כי אם הוע לב** מקורו בדברי ארתחשסתא לנחמיה: "מִדְּוַע פְּנִיךָ רָעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֵה אֵין זֶה כִּי אִם רַע לֵב" (נחמיה ב, ב). הפסוק, שחציו השני מועתק ככתבו וכלשונו, כבר מכיל כינוי רומז שמצביע על מסומן שמחוץ למשפט, ואין נוח מלהציב את המסומן החדש מחוץ למשפט אף הוא. בדוגמה זו ניכר בידודו של פועל, או ליתר דיוק, של פסוקית שגרעינה הוא פועל, בחלק ייחוד. שימוש כזה אינו טיפוסי למשפטי ייחוד, שתבניתם הבסיסית שמנית, אם כי הוא מצוי במידת מה בעברית של ימינו.⁴⁶

30. אבל מדרשם – מפני שהביאה העלה הזה, כי אם נאמר שאירע כן, לא על חנם פירש אותו הכתוב, כי היה לו לומר: 'הנה עלה טרף בפי', והזית איננו בא מן האילנות הגבוהים מאד שישכנו בו העופות לארך דליותיו, ולכך אמרו כי היה בזה רמז **שהעופות – נוח להם להיות מזונותם מרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם**, וכל שכן בני האדם שאין רצונם להתפרנס זה מזה (ח, יא).

כאן השיבוץ אינו מן המקרא כי אם מספרות חז"ל. הקטע המדובר מצוטט בראשית אותו פירוש, והוא לקוח מן התלמוד הבבלי (עירובין יח ע"ב): "אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונתי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ותלויין ביד בשר ודם". יש כאן כינוי אנפורי – **מזונתי** – שרומז למשהו שכבר נזכר ומזמן שימוש במבנה של ייחוד, בשינוי ההתאם הנדרש בשיבוץ המימרה בלשון רמב"ן.

בדוגמה אחת השפעת המקרא על הבחירה במבנה ייחוד ניכרת לא כשיבוץ ממש, אלא כחיקוי של סדר המרכיבים בפסוק מן המקרא:

31. וטעם 'זיתן לי' – ויתננה לי שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו. ועל כן לא הזכיר לשון מכירה, וכן 'אוכל בכסף תשברני ומים בכסף תתן לי', **שהמים הנתנים במתנה – אתן בהם כסף** (כג, ט).

בפירוש הזה רמב"ן מחקה מבנה של ייחוד שמצוי בפסוק שהוא מצטט – "אֵכֹל בְּכֶסֶף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֵכֹלְתִי וּמִים בְּכֶסֶף תִּתֶּן לִי וְשִׁתִּיתִי" (דברים ב, ו). הפסוק המצוטט בנוי בדרך של טופיקליזציה (שאינה יוצרת כאן מבנה ייחוד) המקדימה את המושא (**אוכל**) לשאר איברי המשפט. רמב"ן מאמץ את הסדר הזה ומבודד את המושא אל חלק הייחוד (**המים הנתנים במתנה**), ואילו הוא חוזר באמצעות כינוי מוסב (**בהם**). גם פסוקית הלואי (**הנתנים**

46. השו"ב, תשנ"ז, עמ' 299.

במתנה) הנספחת לגרעין הצירוף השמני שבחלק הייחוד, יכולה אף בפני עצמה להיות הגורם לבחירה במשפט ייחוד.

ה. שרשרת נושאים

לפעמים חלק הייחוד משמש בלשון רמב"ן בהשפעת המשפטים הקודמים לו, הפותחים כולם או רובם בנושא תחבירי שעולה בקנה אחד עם הנושא הפסיכולוגי, כלומר שהתחביר שלהם משקף את התוכן. הפתיחה השיטתית של משפטים באיבר הנושא משפיעה על בידודו של איבר מסוים מן המשפט הבא כדי שישמש גם הוא הנושא הפסיכולוגי והתחבירי גם יחד.

32. ונתן רבי יצחק טעם לזה: כי התחילה התורה ב"בראשית ברא אלהים" וסיפור כל עניין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן, שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה, נעשה מכן לשבתו עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו, **וזרעם – חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות**, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם. אם כן, ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שייאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם (א, א).

בשני המשפטים שמקדימים את משפט הייחוד בפירוש הזה, הנושאים **(גן עדן, אנשי דור המבול)** באים בראש המשפט. בהשפעת הסדר התחבירי הזה, שהולם את המבנה התמטי של המשפט (כלומר הנושא התחבירי משקף את הנושא הפסיכולוגי), הפך המשפט העוקב למשפט ייחוד, שבו, כאמור, חלק הייחוד הוא הנושא.

33. אבל קדש ששם משפט הצדיקים הוא במדבר צין, שבאו שם בשנת הארבעים, שנאמר: 'ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש'. וגמר הפרשה אולי המדרש על השם בלבד הוא רמז הכתוב **כי השם הזה קדש – הוא יהיה עין משפט (יד, ז)**.

המשפטים הקודמים למשפט הייחוד כאן פותחים בנושא הן מבחינת התחביר הן מבחינת העניין – **קדש והמדרש** משמשים נושא תחבירי ופסיכולוגי גם יחד, ובהשפעתם תפס האיבר **השם הזה קדש** את עמדת הנושא בחלק הייחוד.

34. והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה, ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל, למה מנעו ממנו? והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים, **והנחש – אין בו היום נפש מדברת**, ואם היתה בו מתחילה, היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו (ג, כב).

האיברים **והאדם וזהאלהים**, שנוטלים חלק מרכזי בעלילה, הם נושאי המשפטים הקודמים למשפט הייחוד, ובהשפעתם פתח רמב"ן גם את המשפט הבא בדמות מן הנפשות הפועלות בסיפור – היא **הנחש**.

35. ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו, ולא היה לו שם רק הגלות והפחד, ומתחילה אמר: "הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת". ולימים חזר בו ואמר: "לך מעמנו", ואחרי כן חזרו אליו בברית, **וכן גלות בבל – גלו שם מפני זלעפות רעב**, ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם, אבל היו גדוליהם שרים במלכות (כו, א).

בפירוש הזה הצירוף **הגלות הנזכר**, המופיע בראש הקטע, קבע גם את מקומו של הצירוף **גלות בבל** בחלק הייחוד שבמשפט העוקב.

36. ואולי נאמר: "משמרת" – שניות לעריות של בני נח, "ומצות" – גזל ושפיכות דמים, "חקות" – אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן, "ותורות" – דינין ואסורי עבודה זרה, **שאלו כולן – נצטוו בהן בני נח** (כו, ה).

משפט הייחוד מופיע כאן לאחר רצף של משפטים שמניים מסוג משוואה, שבכל אחד מהם הנושא הוא איבר מן הפסוק המפורש, ובהשפעתם מבודד הנושא "אלו כולן" מן המשפט "נצטוו בהן בני נח". בידוד זה מובע במשפט ייחוד, שתבניתו הבסיסית, כנזכר במבוא, שמנית.

סבורני שמבחינת המחלוקת בדבר סוגו של משפט הייחוד, שנזכרה במבוא, בקטגוריה ספציפית זו אפשר להכריע כי משפטי הייחוד שבה הם משפטים מורכבים דווקא: חלק הייחוד שמוחרג בהם מן המשפט תופס את מקומו דווקא משום היותו הנושא הפסיכולוגי, וכבר הוזכר שניתוח משפט ייחוד כמשפט מורכב תורם לשקיפות הסמנטית של האיברים בו, כלומר קל יותר באמצעותו לזהות את הנושא והנושא הפסיכולוגיים שבמשפט בהיותם באים לידי ביטוי גם במישור התחבירי.

ו. שימושים בלתי מותנים

בשני מקרים לא עלה בידי למצוא התניה ספציפית לשימוש בחלק הייחוד בלשון רמב"ן: 37. המשמע מן האות הזה, שלא היה קשת בענן ממעשה בראשית, ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן, ואמרו בטעם האות הזה **כי הקשת – לא עשאו שיהיו רגליו למעלה** שיראה כאלו מן השמים מורים בו, וישלח חציו ויפיצם בארץ, אבל עשאו בהפך מזה (ט, יב).

38. פירש רש"י: 'ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים', אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים. ורבי אברהם אמר בכאן שהוא בנין נפעל, והו"ו השיבו לעתיד, ופירושו 'זתנתן לך'. והנכון בעיני **כי דברי לבן – בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומו** כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם (כט, כז).

בדוגמה האחרונה ייתכן שמשמשים שני אמצעים לשוניים כדי לאזכר את חלק הייחוד: גם יחסת המושא הישיר **את**, שאומנם אינה מופיעה בפועל, אך עשויה להיות קיימת במבנה העומק של המשפט (שהוא "בערמה אמר אותם ליעקב"), וגם הצירוף **לא יעשה** **ן במקומנו**, שעשויו לשמש תמורה לדברי לבן.

סיכום

לא די במחקר זה לקבוע אם משפט הייחוד נפוץ בלשון רמב"ן אם לאו, אך נראה שהוא משמש בו לרוב בנסיבות תחביריות וסגנוניות מוגדרות: כאשר חלק הייחוד ארוך, במקרה של סמיכות עניינים, כחלק משיבוץ או בהשפעת שרשרת נושאים. אפשר שהשימוש המוגדר במשפטי ייחוד בלשונו נובע מהעובדה שהוא מעדיף משפטי חיזוי רגילים שאמצעי החיבור והקישור ביניהם מלכדים את רכיביהם באופן ברור ומובהק יותר מבמשפטי ייחוד, שהקשר בין האיברים שבהם רופף במידת מה ומתחוויר רק לאחר קריאת המשפט כולו. מבחינת העמדה התחבירית של חלק הייחוד במשפט הממשיך, דומה שבלשון רמב"ן יכולים לתפוס את עמדת חלק הייחוד מגוון חלקי משפט: נושא (כמו בדוגמה 1, 11, 20, 24), לוואי (למשל דוגמה 3, 5, 10, 18 ו-23), מושא ישיר (כמו בדוגמה 8, 13, 15, 19 ו-28), מושא עקיף (כמו 21 ו-36), תיאור מקום (למשל דוגמה 1, 7 ו-26) ותיאור זמן (דוגמה 6). השימוש המגוון במשפטי ייחוד מן הבחינה התחבירית מוכיח שגם אם אין רמב"ן מרבה להשתמש במבנה תחבירי זה, עדיין השימוש בו בלשונו אינו קפוא ומוגבל כי אם חי וטבעי.

רשימת קיצורים ומקורות

מ' אגמון-פרוכטמן, בנתיבי תחביר , תל אביב תשמ"א.	אגמון-פרוכטמן, תשמ"א
י' אורון, משפטי ייחוד במשנה , עבודת מוסמך, אוניברסיטת בראילן, רמת גן תשמ"ו.	אורון, תשמ"ו
י' אורון, "משפט הייחוד לאור תאוריות תחביריות", תלפיות: שנתון המכללה , תל אביב תשמ"ז, עמ' 109-116.	אורון, תשמ"ז
ע' אורן, המשפט הפשוט , ירושלים תשכ"ט.	אורן, תשכ"ט
מ' אזור, שטח ועומק בתחביר , חיפה תשל"ז.	אזור, תשל"ז
מ' אזור, "משפטי ייחוד מדומים במשנה", לשונונו מז (תשמ"ג), עמ' 267-271.	אזור, תשמ"ג

- אזר, תשנ"ג
מ' אזר, "לקראת הבנת מבנה המשפט הממוקד בעברית
בתזמננו", בתוך: ע' אורנן, ר' בן־שחר וג' טורי (עורכים), **העברית
שפה חיה**, חיפה תשנ"ג, עמ' 87-101.
- אילני, תשנ"ט
נ' אילני, "התניות תחביריות למבנה הייחוד בספרות העברית
החדשה", **חלקת לשון** 27 (תשנ"ט), עמ' 44-61.
- בביאן, תשע"ט
א' בביאן, **היבטים סמנטיים בסמיכויות החבורות בפירוש
רמב"ן לבראשית**, עבודת מוסמך, אוניברסיטת בראילן,
רמת גן תשע"ט.
- בוסמן, 1996
H. Bussman, *Dictionary of Language and Linguistics*,
New York 1996.
- בירנר וורד, 1998
B. J. Birner & G. L. Ward, *Information Status and
Noncanonical Word Order in English Betty*, Amsterdam
1998.
- בלאו, תשי"ח
י' בלאו, "ספר חדש על תחביר", **לשוננו** כב (תשי"ח), עמ' 67-77.
בלאו, תשכ"ו
י' בלאו, **יסודות התחביר**, ירושלים תשכ"ו.
- בר, תשנ"ז
ט' בר, "הייחוד בעברית בת זמננו", **לשוננו** ס (תשנ"ז),
עמ' 297-328.
- בראפמן תש"ד
מ"מ בראפמן, "מבעיות הסינטקטיס", **תרביץ** טו (תש"ד),
עמ' 181-192.
- ברוקלמן, 1956
H. Brockelmann, *Hebraische Syntax*, Neukirchen 1956.
גולדנברג, תשמ"ה
ג' גולדנברג, "על תורת הפועל והפועל העברו", **מחקרים
בלשון א (תשמ"ה)**, עמ' 295-348.
- גושן־גוטשטיין, תשס"ז
מ' גושן־גוטשטיין, **תחבירה ומילונה של הלשון העברית
שבתחום השפעתה של הערבית**, ירושלים תשס"ז.
- גזניוס, 1910
E. Kautzsch & A. E. Cowley (eds.), *Gesenius' Hebrew
Grammar*, London 1910.
- דרייוור, 1998
S. R. Driver, *A Treatise on the Use of the Tenses in Hebrew
and Some Other Syntactical Questions*, Grand Rapid 1998.
- חזן, תשנ"ט
א' חזן, "קווים אחדים ללשוננו של רמב"ן בפירושו לתורה
לדרכי השיבוץ ושילובי המקורות בכתיבתו", **מחקרי מורשתנו**
1 (תשנ"ט), עמ' 163-174.
- יואלי, תשל"ג
מ' יואלי, **תחביר עברי**, תל אביב תשל"ג.
- יספרסן, 1956
O. Jespersen, *A Modern English Grammar: on Historical
Principles*, London 1956.

- מושבי, תשס"ז
 ע' מושבי, "הטופיקליזציה בעברית של המקרא", **לשוננו** סט
 (תשס"ז), עמ' 7-30.
- מלמד, תשל"ח
 ע"צ מלמד, **מפרשי המקרא**, ירושלים תשל"ח.
 ב' מרגולין, "על משפט הייחוד בסיפורת העברית החדשה",
בלשנות עברית 69 (תשע"ה), עמ' 67-85.
- נהיר, תשל"ב
 ש' נהיר, **עיקרי תורת המשפט**, חיפה תשל"ב.
- נץ וכוזר, 2007
 H. Netz & R. Kuzar, "Three Marked Theme Constructions
 in Spoken English", *Journal of Pragmatics* 39 (2007),
 pp. 305-335.
- סגל, תרצ"ו
 מ"צ סגל, **דקדוק לשון המשנה**, תל אביב תרצ"ו.
 פ"ר, תשכ"א
 י' פ"ר, **עברית כהלכה**, תל אביב תשכ"א.
 צדקה, תש"ם
 י' צדקה, "משפט ייחוד הנושא והכינוי הוא", **לשוננו** מד (תש"ם),
 עמ' 224-239.
- קיינן ושיפלין, 1976
 E. O. Keenan & B. Schieffelin, "Foregrounding Referents:
 A Reconsideration of Left Dislocation in Discourse",
Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society 2
 (1976) pp. 240-257.
- קריסטל, 2008
 D. Cristal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*,
 New Jersey 2008.
- רבין, תשל"א
 ח' רבין, **תחביר לשון המקרא**, ירושלים תשל"א.
 רובינשטיין, תשכ"ט
 א' רובינשטיין, **המשפט השמני, עיונים בתחביר ימינו**, תל
 אביב תשכ"ט.
- רוזן, תשכ"ו
 ח' רוזן, **עברית טובה**, ירושלים תשכ"ו.
 רינג, 1990
 י' רינג, "משפט ייחוד - כללי פיסוק", **מקרא ועיון** 58 (1990),
 עמ' 37-38.
- שורצולד, תשל"ו
 א' שורצולד, "לשאלת תקינותם והיווצרותם של משפטי
 הייחוד", **בראילן: ספר השנה של אוניברסיטת בראילן**,
מדעי היהדות ומדעי הרוח יג (תשל"ו), עמ' 321-340.
- שעוועל, תשל"ו
 ח"ד שעוועל (מהדיר), **פירושי התורה לרבינו משה בן נחמן**,
 ירושלים תשל"ו.